

Emma Maunula ja Jessika Sirjala

Kasvattajien näkemyksiä pedagogisesta dokumentoinnista

- Kartoitus pedagogisen dokumentoinnin nykykäytöstä kasvatuskumppanuuden tukena

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Sosiaaliala

Opinnäytetyö

3.11.2014

Tekijä(t)	Emma Maunula Jessika Sirjala
Otsikko	Kasvattajien näkemyksiä pedagogisesta dokumentoinnista - Kartoitus pedagogisen dokumentoinnin nykykäytöstä kasva- tuskumppanuuden tukena
Sivumäärä Aika	25 sivua + 2 liitettä 3.11.2014
Tutkinto	Sosionomi (AMK)
Koulutusohjelma	Sosiaaliala
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaaliala
Ohjaaja(t)	Lehtori Sylvia Tast Lehtori Jukka Törnroos
<p>Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää, minkälaista pedagogista dokumentointia varhaiskasvattajat käyttävät työssään ja miten näitä dokumentteja käytettiin kasvatuskumppanuuden tukena. Toteutimme opinnäytetyön yhteistyössä Metropolia Ammattikorkeakoulun kanssa. Se on osa Metropolian ja belgialaisen Artevelde ammattikorkeakoulun tekemää varhaiskasvatuksen opetuksen kehittämissuhteistyötä.</p> <p>Työmme on laadullinen tutkielma, jonka toteutimme Metropolia Ammattikorkeakoulun yhteistyöpäiväkodeissa, jotka ovat Helsingin kaupungin päiväkoteja. Tutkimuksemme kohteena olivat päiväkotien varhaiskasvattajat. Tutkimusmenetelminä käytimme puolistrukturoitua tutkimushaastattelua ja kyselylomaketta.</p> <p>Teoreettinen viitekehys muodostui pedagogisen dokumentoinnin ja kasvatuskumppanuuden käsitteistä sekä Reggio Emilia kasvatusajattelusta.</p> <p>Tutkielmassamme selvisi, että pedagogista dokumentointia toteutetaan tutkimuspäiväkodeissa monin eri keinoin ja sitä käytetään kasvatuskumppanuuden tukena. Pedagogisen dokumentoinnin laajuus ja intensiteetti vaihtelivat kasvattajien ja päiväkotien välillä. Pedagogiselle dokumentoinnille ei aina ollut pedagogisia perusteita. Kasvattajien näkemyksien mukaan pedagoginen dokumentointi tukee kasvatuskumppanuutta. Opinnäytetyömme tuloksia voidaan hyödyntää ammattikorkeakoulujen varhaiskasvatuksen opetuksen kehittämissuhteistyössä Metropolian ja Artevelden yhteistyössä.</p>	
Avainsanat	Pedagoginen dokumentointi, kasvatuskumppanuus, osallisuus, varhaiskasvatus

Author(s)	Emma Maunula Jessika Sirjala
Title	Pedagogues` Point of View: The Use of Pedagogical Documentation in Supporting Parental Engagement
Number of Pages Date	25 pages + 2 appendices 3 November 2014
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructor(s)	Sylvia Tast, Senior Lecturer Jukka Törnroos, Senior Lecturer
<p>This Thesis was a part of Metropolia University of Applied Sciences ongoing project aimed at developing the education of early childhood education in collaboration with a Belgian Artevelde University of Applied Sciences. The purpose of our study was to examine what kind of pedagogical documentation pedagogues use and how these pedagogical documents are being used in supporting parental engagement.</p> <p>Our study was conducted as a qualitative one. The data for the study was collected by sending an inquiry and by interviewing early childhood education pedagogues. The interviews were implemented in municipal daycare centers, which are engaged in developing early childhood education in cooperation with Metropolia University of Applied Sciences.</p> <p>The theoretical framework of the study was based on the concepts of pedagogical documentation and parental engagement as well as Reggio Emilia pedagogy.</p> <p>The results showed that pedagogues used the method of pedagogical documentation in multiple ways, and the documents are being used in supporting parental engagement. The grounds for using pedagogical documentation varied widely between those offering information. The answers showed that not everyone gave pedagogical reasons to their actions. From the pedagogues' point of view, using pedagogical documentation in supporting parental engagement was seen beneficial to the relationship. From our perspective the results of this study can be used in developing education of early childhood education in collaboration between Metropolia and Artevelde Universities of Applied Sciences.</p>	
Keywords	Pedagogical documentation, parental engagement, participation, early childhood education

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön taustaa	3
3	Teoreettinen tarkastelu	5
3.1	Varhaiskasvatus	5
3.2	Kasvatuskumppanuus	6
3.3	Pedagoginen dokumentointi ja havainnointi	6
3.4	Osallisuus	8
4	Opinnäytetyön toteutus	10
4.1	Tutkimuskysymykset ja käytetyt menetelmät	10
4.2	Aineiston keruu ja analyysi	11
5	Eettisyys ja luotettavuus	13
6	Tulokset	14
6.1	Pedagogisen dokumentoinnin käyttö	14
6.2	Pedagogisen dokumentoinnin käyttö kasvatuskumppanuuden tukena	16
6.3	Pedagogisen dokumentoinnin haasteet kasvattajan näkökulmasta	17
6.4	Kasvattajien kokemuksia pedagogisen dokumentoinnin vaikutuksista kasvatuskumppanuuden kehittämisessä	17
7	Johtopäätökset	19
8	Pohdinta	22
	Lähteet	24
	Liitteet	
	Liite 1. Kyselylomakkeen saatekirje	
	Liite 2. Kyselylomake	

1 Johdanto

Olemme molemmat työskennelleet päiväkodeissa, joissa kasvatuskumppanuus ja vanhempien osallisuus ovat olleet luonteva osa päiväkodin arkea. Päiväkodeista on muodostunut kasvatusyhteisöjä, joissa varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset kohtaavat. Yhteisöllisyys on päiväkotien tietoinen valinta, jonka eteen tehdään töitä. Päiväkotiyhteisössä vanhemmat toimivat yhdessä ja osallistuvat aktiivisesti päiväkodin toimintaan. Yhteisö yhdessä järjestää toimintaa päiväkotitoiminnan sisällä, ja sen ulkopuolella. Näissä päiväkodeissa vanhemmat ovat tietoisia yhteistyöstä jo valitessaan kyseisen päiväkodin ja sitoutuvat yhteistyöhön alusta asti. Halusimme opinnäytetyössämme tutkia konkreettisia keinoja, joilla yhteistyötä päiväkodin ja vanhempien välillä voitaisiin lisätä missä tahansa päiväkodissa.

Olemme molemmat suuntautuneet opinnoissamme varhaiskasvatukseen ja halusimme opinnäytetyössämme syventyä erityisesti varhaiskasvattajien ja vanhempien väliseen yhteistyöhön; kasvatuskumppanuuteen sekä oman ammatillisen kehittymisen että vanhemmuuden tukemisen näkökulmasta. Opinnäytetyömme tarkoituksena oli kartoittaa pedagogisen dokumentoinnin käyttöä vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön välineenä. Valitsimme tämän aiheen opinnäytetyöllemme sen ajankohtaisuuden ja henkilökohtaisen kiinnostuksen vuoksi.

Päiväkoti on osa yhteiskuntaa ja yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat myös varhaiskasvatukseen. Päiväkodin ja vanhempien suhde on kehittynyt ammattilainen-maallikko-suhteesta tasavertaiseen kumppanuuteen pyrkiväksi suhteeksi. Päiväkoti on kohtaamispaikka. Päiväkodeista puhutaan yhteisöinä, joissa lapset, kasvattajat ja vanhemmat toimivat yhdessä sekä tapaavat vertaisiaan (Marjanen - Marttila - Varsa, 2013). Vanhemmat valikoivat päiväkodin yhä useammin sen toiminnan sisällön perusteella. Vanhemmat ovat tietoisia kasvattajia ja päiväkotia valitessaan tutustuvat päiväkodin pedagogiikkaan. He haluavat tietää, mitä päiväkodissa tehdään päivän aikana, ja miten henkilökunta kohtaa lapsen. Vanhemmat haluavat olla osallisia päiväkodin toiminnassa ja kasvattajien kykyä perustella toimintaansa pedagogisesti arvostetaan.

Pedagoginen dokumentointi on keino lisätä sekä lapsen että vanhemman osallisuutta päiväkodin arjessa. Tämä avaa mahdollisuuden dialogin syntymiselle vanhempien

kanssa. Pedagoginen dokumentointi tukee kasvatuskumppanuutta ja tekee päiväkodin arkea ja lapsen oppimista näkyväksi vanhemmille. Pedagogisen dokumentoinnin avulla on mahdollista, Keskinen ja Lounassalon (2011) sanoin, ”leppoistaa arkea” ja pysähtyä kasvatuksessa olennaisimman ääreen, lapsen kohtaamiseen. Kasvattajalle pedagogisen dokumentoinnin käyttö tarjoaa mahdollisuuden arvioida ja kehittää pedagogista työtään sekä yksin että yhdessä kasvattajayhteisön kanssa. Sen avulla on mahdollista lisätä työssä viihtymistä ja hyvinvointia. (Keskinen – Lounassalo, 2011; 208-209)

2 Opinnäytetyön taustaa

Teimme opinnäytetyömme yhteistyössä Metropolia Ammattikorkeakoulun kanssa. Työmme tarkoituksena oli selvittää, millaista pedagogista dokumentointia tutkimuspäiväkodeissa on tällä hetkellä käytössä, ja miten dokumentteja hyödynnetään päiväkodin kasvattajien ja vanhempien välisessä yhteistyössä. Opinnäytetyömme aihe on saanut alkunsa Metropolian ja belgialaisen ammattikorkeakoulu Artevelden yhteistyöstä, joka tähtää varhaiskasvatuksen opetuksen kehittämiseen ammattikorkeakouluissa. Työmme tuloksia voidaan hyödyntää tulevassa kyseisten ammattikorkeakoulujen yhteisprojektissa sekä varhaiskasvatuksen koulutuksen kehittämisessä.

Aloitimme aiheeseen tutustumisen perehtymällä Reggio Emilia -pedagogiikkaan, jossa dokumentointi ja kehittämistyö sisältyvät pedagogiseen toimintaan. Reggio Emilia on Italiassa sijaitseva kylä, johon perustettiin vuonna 1945 yhteisöllisesti päiväkotia, jossa pedagogiikkaa lähdettiin kehittämään. Johtohahmoksi pedagogiikan kehittämiseksi valikoitui professori Loris Malaguzzi, jonka näkemyksen mukaan lapsella on sata kieltä ja oikeus ilmaista itseään niillä kaikilla. Pedagogiikan lähtökohtana on ajatus kasvatuksesta pyrkimyksenä vaalia näitä lapsen sataa kieltä. Sittenkin pedagogiikka ja aineksia siitä on levinnyt laajasti kasvatukseen useilla mantereilla. Karin Wallin (2000) teoksessaan Reggio Emilia ja lapsen sata kieltä kuvaa kuinka havainnoinnin ja havaintojen dokumentoinnin avulla kasvattajat voivat yhdessä ja yhä uudelleen yrittää tulkita ja käsittää mitä tapahtui. Dokumentoinnin avulla on mahdollista palata siihen tilanteeseen, jossa on kuvattuna lasten ja kasvattajien työskentelyä. Havainnointi on subjektiivista toimintaa ja tuo esiin yhden näkökulman, joka kuvaa parhaiten sitä mitä havainnoitsija onnistui näkemään. Reggio Emilia -ajattelun mukaan tarvitaan monia subjektiivisia näkemyksiä, jotta on mahdollisuus nähdä elämän ja ajattelun monimuotoisuus. Näiden dokumentoitujen havaintojen avulla voidaan ylläpitää vuorovaikutusta kasvattajien kesken ja kehittää omaa työtä. (Wallin, 2000; 12, 124-127)

Pedagogisen dokumentoinnin ajatus on lähtöisin Reggio Emilia -pedagogiikasta. Reggio Emilia -pedagogiikasta ei ole kirjoitettu varsinaista teoriaa eikä Loris Malaguzzi julkaisut ainuttakaan teosta kehittämistään pedagogiikasta. Malaguzzin mukaan ei ole vain yhtä oikeaa tapaa dokumentoida, ja jokaisen kasvattajan tulisi itse löytää oma tapansa. Sen vuoksi Malaguzzin mielestä pedagogisesta dokumentoinnista ei voi kirjoittaa oppikirjaa.

Pedagogisesta dokumentoinnista on olemassa vain vähän kirjallisuutta ja suomenkielistä sitäkin vähemmän. Viimeisimpänä (toukokuussa 2014) aiheesta on julkaistu artikkelikokoelma *Early Years: an international journal of research and development*, jossa myös Marjatta Kalliala käsittelee pedagogista dokumentointia. Tutustuimme pedagogista dokumentointia käsitteleviin teoksiin tehdessämme kirjallisuuskatsausta opinnäytetyötä varten. Gunilla Dahlbergin, Peter Mossin ja Alan Pencen teos *Beyond quality in early childhood education and care*, joka ensimmäistä kertaa ilmestyi vuonna 1995, on laajimmin levinnyt julkaisu, joka käsittelee pedagogista dokumentointia. VKK-Metron kehittämishankkeesta julkaistussa teoksessa *Löytöretkellä osallisuuteen*, käsitellään pedagogista dokumentointia. Hujalan ja Turjan (2011) teoksessa *Varhaiskasvatuksen käsikirja* perehdytään pedagogisen dokumentoinnin osa-alueisiin käyttämättä pedagogisen dokumentoinnin käsitettä. Tutustuimme myös pedagogista dokumentointia käsitteleviin suomenkielisiin opinnäytteisiin, joista omaa aiheitamme lähimpänä olivat Kati Rintakorven (2010) pro gradu -tutkielma *Lasten toiminnan dokumentointi varhaiskasvatuksessa* sekä Henna Turusen (2011) opinnäytetyö *Lapsen sadan kielen polulla – Pedagogisen dokumentoinnin kehittäminen varhaiskasvatuksessa*.

Työmme toimintaympäristö on päiväkoti ja tutkimuskohteena päiväkodin kasvattajat. Tutkimuksen toteutimme Metropolia Ammattikorkeakoulun yhteistyöpäiväkodeissa, jotka ovat Helsingin kaupungin päiväkoteja ja olleet mukana pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metron oman työn kehittämishankkeessa vuosina 2008-2009. Kyseiset päiväkodit valitsivat kehittämiskohteekseen havainnoinnin ja dokumentoinnin.

Opinnäytetyömme teoreettinen perusta pohjautuu Gunilla Dahlbergin, Peter Mossin ja Alan Pencen (2013) näkemykseen varhaiskasvatuksen laadusta sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2005) ja Reggio Emilia -kasvatusajatteluun. Opinnäytetyömme avainkäsitteitä ovat pedagoginen dokumentointi, kasvatuskumppanuus, osallisuus ja varhaiskasvatus.

3 Teoreettinen tarkastelu

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on määritelty Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) pienten lasten eri elämänpiireissä tapahtuvaksi kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi, joka tähtää lasten tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen. Lapsen edun mukainen kasvatuksen kokonaisuus syntyy vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten tiiviistä yhteistyöstä, kasvatuskumppanuudesta. Yhteiskunnan järjestämä varhaiskasvatus - tässä opinnäytetyössä käsittelemme päiväkodissa tapahtuvaa varhaiskasvatusta - koostuu hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta. Varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa, jossa lapsen omaehtoinen leikki on merkityksellisessä roolissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005)

Varhaiskasvatuksen lähtökohtana on ammattikasvattajien laajaan varhaiskasvatukseen ja monitieteelliseen tietoon ja pedagogisten menetelmien hallintaan perustuva kokonaisvaltainen näkemys lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. Varhaiskasvatuksen laatu perustuu ammattitaitoisiin kasvattajiin. Jokaisen yksittäisen kasvattajan ammatillinen osaaminen ja tietoisuus vaikuttavat varhaiskasvatuksen laadun kokonaisuuteen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005;11)

Varhaiskasvatuksen ohjaus tapahtuu sekä valtakunnallisesti että kuntatasolla. Varhaiskasvatusta ohjaa valtakunnallisesti lasten päivähoitoa koskevat lait ja asetukset sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Kunnat laativat varhaiskasvatustaan ohjaavan asiakirjan itse ottaen huomioon valtakunnallisen varhaiskasvatuksen ohjauksen. Nämä asiakirjat ovat nimetty eri tavoilla eri kunnissa. Helsingissä varhaiskasvatuksessa on otettava huomioon mm. Helsingin kaupungin Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman sisällöt. Edellisten lisäksi kasvattajan työtä päiväkodissa ohjaavat päiväkodin oma varhaiskasvatussuunnitelma ja vanhempien kanssa yhdessä laadittu lapsen henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma (Vasu). Vasun sisältöä päivitetään säännöllisesti ja lapsi itse voi osallistua sen sisällön määrittämiseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005;8-9)

3.2 Kasvatuskumppanuus

Kasvatuskumppanuuden muodostaminen kuuluu varhaiskasvattajan perustyöhön, ja se määritellään Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vanhempien ja henkilöstön väliseksi kasvatusyhteistyöksi. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 31) Kasvatuskumppanuus varhaiskasvatuksessa perustuu oletukseen, että sekä perheellä että kasvattajalla on oleellista ja erilaista tietoa lapsesta. Kumppanuus määritellään kasvattajien ja vanhempien tasavertaisuudeksi suhteessa lapseen. Vastuu aloitteen tekemisestä kasvatuskumppanuuden synnyttämiseksi, ja suhteen ylläpitämisestä, on kasvattajalla. Kumppanuuteen kuuluu molemminpuolinen kunnioitus, kuuleminen, luottamus ja dialogisuus. (Kekkonen, 2012; 42-43)

Kasvatuskumppanuuden kehittymisen ylläpitäminen vaatii jatkuvaa vuoropuhelua kasvattajien ja vanhempien välillä. Jatkuvan vuoropuhelun tarkoituksena on luottamuksellisen suhteen luominen, jolloin myös vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen on mahdollista. Kasvatuskumppanuuden toimiessa kasvattajat ja vanhemmat luovat yhteisen ymmärryksen siitä, miten tarjota edellytykset lapsen ehjälle kasvuille, kehitykselle ja oppimiselle. Kasvatuskumppanuudessa pyritään molemminpuoliseen tiedonvaihtoon. Tärkeää on kokemuksellinen osallisuus, että vanhempi tuntee kuuluvansa samaan varhaiskasvatustyhteisöön kuin lapsensa. Toimiva kasvatuskumppanuus ja avoin vuoropuhelu mahdollistavat kasvattajien roolin vanhempien tukijoina kasvatuksessa. (Kaskela - Kekkonen, 2006; 18-21, 26)

Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan kasvatuskumppanuus lähtee lapsen tarpeista. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan yhteistyössä vanhempien kanssa, ja sen tavoitteena on lapsen yksilöllisyyden huomioonottaminen. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma toimii yksittäisen lapsen kasvatuksen ohjaajana päiväkodin työyhteisölle. Suunnitelman toteutumista seurataan ja arvioidaan säännöllisesti. Varhaiskasvatussuunnitelmassa keskitytään lapsen kehitystä vahvistaviin asioihin, ja lapsi voi olla mukana suunnitelman laatimisessa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005; 31-33)

3.3 Pedagoginen dokumentointi ja havainnointi

Pedagoginen dokumentointi on lapsen oppimisen näkyväksi tekemistä. Sen avulla vanhemmille muodostuu kuva siitä, miten kasvattaja näkee ja kohtaa lapsen. Pedagoginen dokumentointi on väylä vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön ja sen avulla voi

avata keskusteluja ja tukea vanhemmuutta. Lapsi kuvataan positiivisesti toimijan asemassa. Pedagoginen dokumentointi menetelmänä tukee kasvatuskumppanuutta, joka lähtee lapsen tarpeista, sillä havainnot syntyvät lapsen toiminnasta. Kasvatuskumppanuusajattelun mukaan toiminnassa yhdistyvät vanhempien ja varhaiskasvattajien tiedot ja kokemukset (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 31). Pedagogisen dokumentoinnin avulla saadaan välineitä ja keinoja tietojen ja kokemusten jakamiseen.

Pedagoginen dokumentointi ei ole pelkästään lapsen havainnointia. Havainnoinnin tarkoituksena on arvioida lapsen kehitystä suhteessa valmiiksi määriteltyihin standardeihin, jotka osoittavat mitä lapsen tietystä iässä tulisi osata. Siinä huomio kiinnittyy poikkeamiin normaalista, ja lapsen kehitystä tarkastellaan ongelmalähtöisesti. Pedagogisessa dokumentoinnissa puolestaan ollaan kiinnostuneita näkemään ja ymmärtämään, mihin lapsi on kykenevä ilman, että ennakkoon asetamme odotuksia tai normeja lapsen osaamiselle. Huomio kiinnittyy lapsen osaamiseen ja lapsi näyttäytyy positiivisessa valossa toimijana eikä passiivisena tarkkailun kohteena. Pedagogisessa dokumentoinnissa kasvattajan kiinnostuksen kohteena on lapsen oppimisen prosessi. Pedagogisen dokumentoinnin prosessissa on kyse subjektiivisen tiedon tuottamisesta. Mitä dokumentoimme, ei ole objektiivinen kuvaus todellisuudesta vaan sosiaalinen konstruktio, jossa kasvattaja on osallisena valitessaan, mikä on tarpeeksi arvokasta dokumentoitavaksi. Se, mitä dokumentoidaan, on aina valinta useista eri mahdollisuuksista; myös dokumentoimatta jättäminen on valinta. Pedagoginen dokumentointi on prosessi, jossa dokumentoija on itse osallisena. Dokumentti on kasvattajan tulkinta ja yksi mahdollinen totuus tapahtuneesta. Dokumentaatio kertoo siitä, miten ajattelemme lapsesta ja itsestämme pedagogeina. Tämän monitulkintaisuuden ymmärtäminen antaa mahdollisuuden avoimesti tarkastella myös muunlaisia tulkintoja. Pedagoginen dokumentointi eroaa siis lapsen havainnoinnista, jossa ajatellaan että havainto on tarkka kuvaus lapsesta ja hänen kehityksestään. (Dahlberg, Moss ja Pence 2013; 154-156)

Pedagogista dokumentointia voi toteuttaa monin eri keinoin. Tärkeintä pedagogisessa dokumentoinnissa on se, miksi dokumentoi eikä niinkään mitä dokumentoi. Pedagogiselle dokumentoinnille ei ole yhtä määriteltyä tapaa sen toteuttamiseen, vaan tärkeää on, että jokainen kasvattaja löytää oman tapansa dokumentoida. Pedagoginen dokumentointi on väylä kasvatuskumppanuuteen. Sen avulla voidaan luoda vanhemmille kuvaa lapsen arjesta päiväkodissa. Se myös osoittaa vanhemmille, miten kasvattajat näkevät lapsen. Dokumentit tarjoavat pohjan vanhempien ja kasvattajien väliselle keskustelulle. (Wallin, 2000)

Pedagoginen dokumentointi on kasvattajan väline reflektoida omaa pedagogista toimintaansa ja väline pedagogien väliseen reflektioon. Kasvattajan on mahdollista tutkia ja kehittää omaa osaamistaan sekä kriittisesti tarkastella omia pedagogisia käytäntöjään. Omien käytäntöjen avoin kriittinen tarkastelu rohkaisee kasvattajia yhteisölliseen pedagogiikan kehittämiseen. Pedagogisen dokumentoinnin avulla herätetään ja pidetään yllä yhteistä avointa keskustelua pedagogiikasta ja pedagogisesta ympäristöstä, ja miten lapsi siihen asettuu. Pedagogisten dokumenttien avulla reflektointi ei rajoitu vai pedagogien väliseksi, vaan se on myös väline lasten ja vanhempien kanssa tapahtuvaan reflektointiin (Dahlberg - Moss - Pence 2013; 156).

Kasvattajien tehtävänä on havainnoida lapsen kehitystä systemaattisesti ja tietoisesti sekä ottaa havainnointitieto huomioon toiminnan suunnittelussa ja yhdessä vanhempien kanssa tehtävissä lapsikohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005; 33) Varhaiskasvatuksessa pedagoginen havainnointi on keskeinen tiedonkeruumenetelmä lapsen kehityksen seurannassa. Havainnointi on subjektiivinen näkemys tapahtuneesta ja havainnoijan on valittava näkökulma havainnoimiselle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) määritellään, että kasvattajayhteisön tulee dokumentoida, arvioida ja pyrkiä jatkuvasti kehittämään toimintaansa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa havainnoinnin määritelmä käsittää siis sekä normaalikehityksen havainnoinnin että pedagogisen dokumentoinnin.

Kasvun kansio on dokumentointimenetelmä, joka on laajasti käytössä päiväkodeissa. Kasvun kansioon kerätään materiaalia säännöllisin väliajoin, jolloin kansiota voidaan käyttää lapsen edistymisen arviointiin. Kasvun kansio on lapsen kansio, joka kertoo lapsen kasvusta, kehitymisestä ja oppimisesta lapsen näkökulmasta. Samalla siihen tallentuu muistoja koetuista asioista. Lapsi on itse mukana kokoamassa kansiota. Kasvun kansiota käyttämällä voidaan lapselle tehdä näkyväksi lapsen omaa oppimista ja kehittää oppimaan oppimisen ja itsearvioinnin taitoja. (Hujala - Puroila - Parrila-Haapakoski - Nivala, 1998; 98-99)

3.4 Osallisuus

Osallisuus on yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista, ja se määräytyy ihmisen oman kokemuksen mukaan. Osallisuuteen liittyy mahdollisuus vaikuttaa tai olla vaikuttamatta. Osallisuutta on myös tietoinen osallistumattomuus. Osallisuuden vastakohtana

voidaan ajatella olevan syrjäytyminen. Orasen (2008) mukaan osallisuus voidaan laajasti ymmärrettyinä nähdä yhteisöön liittymisenä, kuulumisena ja vaikuttamisena, ja sen lähtökohtana on vastavuoroisuus. Osallisuus edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioon ottamista ja jäseniltä aktiivista mukaan tulemistä. (Oranen, 2008; 9)

3.4.1 Lasten osallisuus

YK:n Lasten oikeuksien yleissopimuksessa määritellään lapsen oikeus olla osallinen itseään koskevassa päätöksenteossa. Lasten oikeuksien tulee toteutua myös kodin ulkopuolisessa kasvatuksessa. (YK:n Lasten oikeuksien yleissopimus, 1989) Lapsi osallistuu siitä lähtien kun hän alkaa ilmaista itseään. Lapsen osallisuus ei ole riippuvainen kielellisistä valmiuksista, vaan lapsella on oikeus osallistua, tulla ymmärretyksi ja kuulluksi. Lapsi voi tarvita tukea ja kannustusta itsensä ilmaisussa. Myös lapsen täytyy saada kaikki oleellinen tieto, jonka hän tarvitsee tehdäkseen itseään koskevia päätöksiä. Lapsen mielipiteen kuuleminen on tärkeää, jotta lapsi voi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin sekä tuomaan lapsen näkökulman yleiseen päätöksentekoon. (Heinonen - Kuikka, 2013; 219-220)

Lasten osallisuutta kuvataan usein porrasmallin avulla, jossa osallisuus lisääntyy lineaarisesti portaita ylöspäin mentäessä (Shier 2001, kts myös Hart 1992). Alimmalla askelmallalla osallisuus on vähäisintä ja yksilön vaikutusmahdollisuudet lisääntyvät portaita noustessa. Ylimmällä tasolla valtaa jaetaan tasapuolisesti osallisten kesken.

3.4.2 Vanhempien osallisuus varhaiskasvatuksessa

Vanhempien osallisuuden varhaiskasvatuksessa on kasvatuskumppanuus. Kasvatuskumppanuus edellyttää kasvattajien ja vanhempien välistä luottamusta, kunnioittamista sekä tasavertaisuutta. Kasvatuskumppanuuteen kuuluu myös vanhempien keskinäistä vuorovaikutusta lisäävien toimintojen tukeminen. Vanhemmilla on oikeus osallistua yksikön toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. (Varhaiskasvatussuunnitelma, 2005; 31-32) Pedagogista dokumentointia käytetään kasvatuskumppanuuden tukena vanhempien osallisuuden mahdollistajana. Se auttaa vanhempia muodostamaan kuvan itsestään kasvatusyhteisön jäsenenä. (Mäkitalo - Nevanen - Ojala - Tast - Venninen - Vilpas, 2011; 206)

4 Opinnäytetyön toteutus

4.1 Tutkimuskysymykset ja käytetyt menetelmät

Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa toteutetaanko tutkimuspäiväkodeissa pedagogista dokumentointia, ja miten näitä dokumentteja käytetään kasvatuskumppanuuden tukena. Samalla selvitimme myös kasvattajien kokemia käytännön haasteita dokumentoinnille. Opinnäytetyömme on laadullinen, eli kvalitatiivinen tutkielma. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Laadulliselle tutkimukselle luonteenomaista on myös prosessimaisuus. Parhaimmillaan tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimushankkeen mukana. Tutkimustulokset eivät ole universaaleja vaan aikaan ja paikkaan sidottuja. (Eskola - Suoranta, 1998; 17-18) Toteutimme tutkimuksen Metropolia Ammattikorkeakoulun yhteistyöpäiväkodeissa, jotka ovat sitoutuneet varhaiskasvatuksen kehittämiseen.

Tutkimusmenetelminä käytimme puolistrukturoitua tutkimushaastattelua ja kyselylomaketta. Puolistrukturoidussa haastattelussa ja kyselyssä kysymykset ovat kaikille haastateltaville samat ja haastateltava vastaa kysymyksiin omin sanoin. Haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä selkeä, sen avulla saadaan selville mitä haastateltava ajattelee aiheesta. Haastatteluun perustuvan tutkimuksen etuna on sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus käydä keskustelua haastateltavan kanssa sekä tarkentaa tai toistaa kysymyksiä haastattelun aikana. (Eskola - Suoranta, 1998; 87 ja Tuomi - Sarajärvi, 2012; 72-73) Haastattelu on lomakekyselyä varmempi tapa saada henkilöt osallistumaan tutkimukseen. Haastattelun heikkoina puolina voidaan pitää aineiston laajuutta ja käsiteltävyyttä. Nauhoitettu haastattelu on työläs litteroida ja aineiston analysointivaiheessa on useita virheen mahdollisuuksia. Haastattelu tutkimusmenetelmänä vaatii huomattavasti enemmän resursseja kuin lomakekyselyn toteuttaminen. (Hirsjärvi - Hurme, 2004; 34-36) Kartoituksella selvitimme pedagogisen dokumentoinnin käyttöä, ja näiden dokumenttien käyttöä kasvatuskumppanuuden tukena, tutkittavissa päiväkodeissa.

Laadimme kysymykset sähköpostikyselyä varten ja sovelsimme niitä myöhemmin puolistrukturoidun haastattelun pohjana. Reggio Emilia -pedagogiikka toimi innoituksena pedagogisen dokumentoinnin teoriaan perehtyessämme. Myös Dahlberg, Moss ja Pence

pohjaavat käsityksensä varhaiskasvatuksen laadusta Reggio Emilia -pedagogiikkaan. Haastattelukysymyksillä halusimme selvittää toteutetaanko päiväkodeissa pedagogista dokumentointia Dahlbergin, Mossin ja Pencen ajattelemalla tavalla. Päiväkodeissa kasvattajat havainnoivat ja dokumentoivat lasten oppimista ja kehittymistä säännöllisesti (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005). Halusimme selvittää ymmärretäänkö päiväkodeissa pedagogisen dokumentoinnin mahdollistamat edut ja hyödyt, ja käytetäänkö pedagogista dokumentointia tässä työssä määrittämässämme merkityksessä, erityisesti kasvatuskumppanuuden tukemisessa. Saamiemme vastausten analysoinnissa peilasimme vastauksia Dahlbergin, Mossin ja Pencen ajatuksiin varhaiskasvatuksen laadusta sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin.

4.2 Aineiston keruu ja analyysi

Teoksessa Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi Tuomi ja Sarajärvi toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan ymmärtämään ja kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä. Otantaa valittaessa on tärkeää, että tiedon antajilla on mahdollisimman laadukasta tietoa tutkittavasta aiheesta. Otannan valinta tulisi olla harkittua ja tarkoituksenmukaista. (Tuomi - Sarajärvi, 2012; 85-86) Siitä syystä valitsimme kartoitukseen mukaan päiväkoteja, jotka ovat aikaisemmin olleet mukana pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metron oman työn kehittämiseen kohdistuneessa hankkeessa. Valitsimme tutkielmaamme ne Helsingin kaupungin päiväkodit, joissa kehittämishankkeessa keskityttiin havainnoinnin ja dokumentointikeinojen kehittämiseen pedagogisen työn tueksi. Asettamamme kriteerit täyttyivät seitsemässä Helsingin kaupungin päiväkodissa. Näistä päiväkodeista uskoimme saavamme laadukasta aineistoa kartoitukseen.

Tarkoituksenamme oli toteuttaa lomakekysely päiväkodin kasvattajille sähköpostitse, sillä oletimme, että aihe on vastaajille kehittämishankkeen myötä ennestään tuttu, ja kysymyksiin vastaaminen ilman tarkentavia kysymyksiä olisi mahdollista. Tiedostimme myös, että kyselylomakkeen käytössä on riskinä, että vastaajien kato on suuri. Oletimme kuitenkin saavamme tällä menetelmällä kattavan aineiston. Haimme tutkimuksen tekemiselle tutkimuslupaa Varhaiskasvatusvirastolta. Saimme myönteisen tutkimuslupapäätöksen joulukuussa 2013. Lähetimme ensimmäiset kyselyt sähköpostitse tammikuussa 2014 tutkimuspäiväkotien kasvattajille sekä päiväkotien johtajille. Annoimme vastausaikaa reilun viikon, jonka aikana emme saaneet yhtäkään vastausta. Lähetimme kyselyt

jälleen kuukauden kuluttua ensimmäisten viestien lähettämisestä ja pidensimme vastausaikaa lähes kahteen viikkoon. Tältäkin kierrokselta emme saaneet vastauksia. Otimme yhteyttä tutkimuspäiväkotien johtajiin ja ehdotimme kyselyn paperiversioiden toimittamista henkilökohtaisesti päiväkoteihin, jotta vastausaktiivisuutta saataisiin näin lisää. Tätä ei kuitenkaan nähty tarpeelliseksi. Saimme maaliskuussa 2014 myöhästyneen vastauksen kahdelta kasvattajalta yhdestä tutkimuspäiväkodista, mutta ne jäivät ainoiksi vastauksiksi. Otimme aikalisän opinnäytetyön tekemisestä ja pohdimme, miten jatkaa eteenpäin. Päätimme toteuttaa aineiston keräämisen haastattelemalla kasvattajia henkilökohtaisesti paikanpäällä käyttäen puolistrukturoidun haastattelun pohjana aikaisemmin laatimaamme kyselylomaketta.

Saimme haastateltavaksi seitsemän kasvattajaa kolmesta päiväkodista, minkä lisäksi meillä oli kirjallisessa muodossa kahden kasvattajan vastaus neljännestä päiväkodista. Haastateltavien lukumäärä vaikuttaa siihen, millaista tietoa aineistosta on mahdollista saada. Liian pieni aineisto estää tilastollisten yleistysten tekemisen ja liian suuresta aineistosta on vaikea tehdä syvällisiä tulkintoja. Hirsjärven ja Hurmeen (2004) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa puhutaankin usein harkinnanvaraisesta näytteestä, sillä tarkoituksena on tilastollisen yleistysten sijaan syvällisen ymmärryksen syntyminen määrätystä tapahtumasta, uuden tiedon saaminen jostakin paikallisesta ilmiöstä tai uusien teoreettisten näkökulmien etsiminen. (Hirsjärvi - Hurme, 2004; 58-59) Olimme tyytyväisiä aineiston laajuuteen ja mielestämme se oli pienekkö, mutta riittävä ja tarkoituksenmukainen tätä työtä varten.

Haastattelujen avulla kerätty aineisto koostui seitsemästä haastattelusta ja yhdestä kahden kasvattajan kyselylomakevastauksesta. Valmis aineisto litteroitiin sanasta sanaan, jättäen merkitsemättä tauot puheessa ja muut kuin sanalliset äännähdykset. Aineiston analyysimenetelminä käytimme luokittelua ja tyypittelyä. Hirsjärvi ja Hurme (2004) esittävät teoksessaan useita mahdollisia lähestymistapoja aineiston analysoinnille. Tunnusomaista laadulliselle tutkimukselle on moninaiset ja standardoimattomat analyysitavat. Luokittelu, analyysi ja tulkinta voivat tapahtua tutkijan valitsemalla tavalla joko jokainen vaihe erikseen tai eri tavoilla yhdistellen samanaikaisesti. Analyysin tekeminen voi alkaa jo haastatteluvaiheessa, kun tutkija itse tekee haastattelun. (Hirsjärvi – Hurme, 2004; 136) Tässä työssämme aloimme analysoida aineistoa jo haastatteluvaiheessa.

5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä eettisiä kysymyksiä on pohdittava tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Eettisesti hyvässä tutkimuksessa noudatetaan yleisesti hyväksyttyä hyvää tieteellistä käytäntöä. Eettisyys on huomioitava koko prosessin ajan, aiheen valinnasta tulosten julkaisemiseen saakka. (Hirsjärvi - Remes - Sajavaara, 2012; 23-25) Aineistonkeruun lähtökohtana on aina ihmisarvon kunnioittaminen, mikä korostuu etenkin ihmistieteissä.

Sosiaalialan ammattilaisina meitä sitovat sosiaalialan eettiset ohjeet. Samaa eettistä ohjeistusta voi soveltaa myös tutkimusta tehdessä erityisesti silloin, kun tutkimuksen kohteena on ihminen. Talentian julkaisemassa ohjeistuksessa sosiaalialan ammattietiikasta sosiaalialan työntekijöiden toimintaa ohjaaviksi arvoiksi määritellään ihmisarvon tunnustaminen ja ihmisoikeuksien, itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden suojan täydellinen kunnioittaminen. (Ammattieettinen lautakunta, 2013) Tutkimukseen osallistuvien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen näkyy siinä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Päätös tutkimukseen osallistumisesta, tulee voida tehdä perustuen tietoon tutkimuksen kulusta ja mahdollisista vaikutuksista vastaajalle. Vastaajien yksityisyyttä on suojattava ja anonyymiydestä huolehdittava tutkimuksen eri vaiheissa. (Hirsjärvi - Remes - Sajavaara, 2012)

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa voi Hirsjärven ja Hurmeen (2004) mukaan olla tarkoituksenmukaista jättää validiuden ja reliaabeliuden käsitteet huomioidematta. Haastattelu on aina kontekstisidonnainen tilanne ja saman asian kysyminen samalta vastaajalta eri tilanteessa, saattaa tuottaa erilaisen vastauksen lyhyenkin ajan sisällä. Haastattelulla kerätyn aineiston luotettavuus voidaan osoittaa tutkimusraportissa muilla tavoilla. Tutkimushaastattelua tehdessä tutkija on itse osallisena tutkimuksessa ja tutkija tulkitsee aineistoa oman subjektiivisen näkemyksensä kautta. Tutkijan on oltava tietoinen omasta roolistaan tutkimuksessa ja tutkijan ennakkokäsitykset tutkittavasta aiheesta on hyvä olla tiedossa. Tutkijan ennakkokäsityksien esittäminen tutkimusraportissa lisää tutkimuksen luotettavuutta. (Hirsjärvi - Hurme, 2004; 185-190)

6 Tulokset

6.1 Pedagogisen dokumentoinnin käyttö

Aineistosta ilmenee kasvattajien monipuolinen pedagogisen dokumentoinnin keinojen käyttö arjen työssä. Huomion arvoisia olivat erot tutkittavien päiväkotien välillä. Aineistosta ilmeni ristiriita kysymyksiin suoraan vastaamisen ja muussa yhteydessä tuotetun puheen merkitysten välillä. Esimerkiksi vastaaja ei tuonut esille pedagogista dokumentointia sitä suoraan kysyttäessä, mutta haastattelun edetessä puheesta paljastui pedagogisen dokumentoinnin tunnusmerkkejä. Kaikissa haastatteluissa kävi ilmi, että havainnointia ja dokumentointia tehdään. Erot vastaajien välillä tulivat esille pedagogisissa perusteissa toiminnalle. Osa vastaajista osasi perustella dokumentointikeinojen käytön pedagogisesti, kun taas osa vastaajista ei tuonut haastattelussa esille perusteita dokumentoinnille.

Suosituin dokumentointiväline tutkimuspäiväkodeissa oli kynä ja paperi. Monet vastaajista kokivat helpoimmaksi tavaksi pitää muistiinpanovälineitä käden ulottuvilla arjessa ja kirjoittaa huomionarvoiset havainnot muistiin heti tuoreeltaan. Toinen monesti haastatteluissa mainittu dokumentointiväline oli valokuvaus. Valokuvien tarkoitus oli kuvata lapsen kasvua ja kehitystä. Yhdessä tutkimuspäiväkodissa uusia valokuvia laitettiin esille päivittäin tai viikoittain ja toisessa tutkimuspäiväkodissa valokuvia otettiin kasvun kansioita varten.

Haastatteluissa mainittiin monia dokumentoinnin keinoja, jotka ovat tutkimuspäiväkodeissa käytössä säännöllisesti. Päivittäin käytettävistä dokumentointikeinoista mainittiin nimilista lapsista, johon kirjoitetaan havaintoja lapsen päivän ajalta, ja sähköposti, johon lähetetään valokuvia päivästä tai tiedotteita tulevista tapahtumista. Käytettyjä dokumentointikeinoja olivat myös piirtäminen, sadutus ja retkikertomukset. Säännöllisesti käytettyjä dokumentointikeinoja olivat tiimikeskustelut, joissa jaettiin kasvattajien havaintoja lapsesta, erilaiset havainnointilomakkeet (leikin havainnointilomake, Hyve4, suomi toisena kielenä havainnointilomake), havainnoiminen, videointi, havaintojen kerääminen

lapsista haastattelemalla sekä lapsivihko, johon kirjattiin lasten toiveita päiväkodin toiminnalle. Käytössä olivat myös kuukausitiedotteet ja päiväkodin nettisivut tai facebook-sivut.

Vastauksissa tulee esiin kasvun kansioiden käyttö kaikissa päiväkodeissa. Osassa tutkimuspäiväkodeista kasvun kansiot toimivat pedagogisen dokumentoinnin välineenä sekä kodin ja päiväkodin yhteistyön välineenä.

”Eli siinä (kasvun kansiossa) on ne vasun otsikot ja siihen sitten pyrimme, että se kuvaisi sitä lapsen kasvua ja kehitystä. Ja että se ei olis pelkästään se, että lopputuotoksia siinä olis tallennettu vaan olis myös kuvattu se miten siihen on päästy.”

Osassa tutkimuspäiväkodeista kasvun kansiot mainittiin, mutta niiden käyttöä ei perusteltu pedagogisesti. Eräs haastatettava kuvasi omaa käytäntöään ennen kehittämishankkeeseen osallistumistaan näin:

”Meillä ei aikasemmin ollu (pedagogista dokumentointia), kun oli vaan että laitettiin lasten töitä sinne (kasvun kansio) ja sit vuosittain se lähti kotiin. Niin sit me haluttiin sellanen systemaattinen, ja sitten sitä koulutusta siihen, että mitä sinne kannattaa laittaa ja miten.”

Parhaimmillaan kasvun kansioissa näkyi lapsen yksilöllisyys itse tuotetuista kuvateksteistä aina itse koottuihin sivuihin asti. Lapset valitsivat kansioon laitettavia kuvia ja kertoivat omin sanoin kuvien sisällöistä, sekä kirjoittivat kansioon tekstiä omien kykyjensä mukaan. Kasvun kansion haluttiin olevan yksilöllinen kuvaus juuri kyseisestä lapsesta ja tuovan esille lapsen oppimistavoitteet ja edistymisen.

”Jokaisella on ne omat pienet tavoitteet, mitä pitäis oppia, mitä osaa jo, että miten siihen päästään ja että näkyis myös se yksilöllisyys. Kaikilla ei olis samanlaiset kasvunkansiot, vaan tää kuvaa just tätä lasta.”

Kasvun kansioiden haluttiin esittävän lapsi positiivisessa valossa, jolloin kansion lukeminen on lapselle positiivinen kokemus. Surulliset sattumat haluttiin kyllä tallentaa kasvun kansioon, mutta ongelmat tai haasteet lapsen kehityksessä tai oppimisessa dokumentoitiin muilla tavoilla kuin kasvun kansioon kirjaamalla.

6.2 Pedagogisen dokumentoinnin käyttö kasvatuskumppanuuden tukena

Valokuvat ja päivittäisissä kohtaamisissa vanhempien kanssa käytetty nimilista, jossa on dokumentoituna havaintoja jokaisesta lapsesta jaettavaksi vanhempien kanssa, mainittiin useimmin vanhempien kanssa käytetyiksi dokumentointikeinoiksi. Päivittäisillä kohtaamisilla tarkoitettiin lapsen tuonti- ja hakutilanteita. Valokuvia oli laitettu esille useimmiten päiväkodin eteistiloihin, digikehyksiin, tai lähetettynä vanhemmille sähköpostiin, sekä tallennettuina kasvunkansioihin. Aineistomme mukaan valokuvilla haluttiin tehdä vanhemmille näkyväksi päiväkodin arkea sekä lapsen oppimista ja kehittymistä.

”Et osa jää ja tulee ihan eteiseen kattomaan et mitä te ootte nyt viime aikoina puuhaillu ja lukee kun siellä on myös kirjallista ja kuvallista ja valokuvia käytetty että monipuolisesti niin se avaa lasten arkea tosi hyvin.”

”No, jos jotain projektia dokumentoidaan niin kyl se vähän on se just et kuvataan sitä, että mitä on tehty ja miksi on tehty. Et vähän niinkun että ei tehdä vaan tekemisen vuoksi vaan että matkan varrella lapset ovat oivaltaneet ja oppineet jotakin.”

Kasvun kansiot mainittiin monella eri tavalla kasvatuskumppanuutta tukeväksi välineeksi. Aineistossa mainittiin kasvun kansioden käyttö kasvatuskeskusteluissa lapsen kehittymisen ja oppimisen näkyväksi tekemiseksi vanhemmille, sekä omien pedagogisten ratkaisujen esille tuomiseksi.

”Mul on mukana, ainakin keväällä, kun on vuosi saatu pakettiin, tää kansio, että sitte vielä avataan vanhemmille, että kun mä laitoin tän näin, niin mitä mä ajattelin. Se tulee niinku kerrottuna myös, eikä vaan silleen, että kirjatuna.”

Kasvun kansioita käytettiin vanhempia osallistavalla tavalla. Vanhemmilla oli oma tehtävä kasvun kansioden kokoamisessa. Vanhempia pyydettiin täyttämään kansiota keuhällä lasten loman aikana. Kasvun kansiot lähetettiin säännöllisesti vanhemmille nähtäväksi ja heiltä odotettiin palautetta niistä, sekä tarjottiin mahdollisuutta keskustella kasvun kansioon tallennetuista asioista kasvattajan kanssa.

Ongelmien tai haasteiden dokumentointi tapahtui useimmiten kirjallisessa muodossa ja se jaettiin vanhempien kanssa yksityisesti. Erityis- tai ongelmatilanteissa mainittiin käytettävien erilaisia valmiita havainnointilomakkeita, kuten Hyve 4 -lomake, suomi toisena kielenä kielen kehittymisen havainnointilomake tai leikin havainnointilomake.

”Kirjotan ruutuvihkoon, jos mulla on sellaisia juttuja jos joku lapsi herättää sellaisen että tätä täytyy pohtia enemmän. Että tällä lapsella on joku ongelma tai hätä.”

”Jos on jotain huolenaihetta niin kerään sellasen nipun, että on niinku todisteita jostain mutta että on dokumentoitu. Et jos on jotain sellasia huolenaihteita niin ne on tuolla jossain kaapissa ja ne käydään kahdenkesken.”

6.3 Pedagogisen dokumentoinnin haasteet kasvattajan näkökulmasta

Kaikki vastaajat (9) nimesivät ajanpuutteen tai kiireen suurimmaksi haasteeksi pedagogisen dokumentoinnin toteuttamiselle. Toisaalta haastateltavat esittivät itse ratkaisuja, jotka mahdollistavat pedagogisen dokumentoinnin toteuttamisen rajallisesta ajasta huolimatta.

”Aika, aika on haastavaa. Esimerkiksi tätä kansioo tässä mä oon tehny lomilla, mulla ei oo aikaa tehdä niitä täällä. Niin ei pitäis olla, mutta silloin kun on tällainen ihminen niinkun minä ja muut meidän talossa, et me ollaan niin sitouduttu tähän työhön niin sitä tahtoo välillä mennä vapaa-ajanki puolelle.

”Se on toisaalta semmonen asennoitumiskysymys et siihen on myös totunu et voi ottaa sen vihkon jossain lennosta ja kirjottaa niitä asioita ylös.”

Myös välineiden puute (mm kamera) tai laitteiden käytön hallinta (tietokoneen ja tulostimen käyttö) koettiin joidenkin vastaajien kohdalla haasteena. Vaitiolovelvollisuus ja lasten yksityisyyden suojaaminen asetti myös rajoitteita dokumentoinnille.

6.4 Kasvattajien kokemuksia pedagogisen dokumentoinnin vaikutuksista kasvatuskumppanuuden kehittämisessä

Kaikki vastaajat kokivat pedagogisen dokumentoinnin käytön vaikuttaneen positiivisesti kasvatuskumppanuuden kehittymiseen. Osa vastaajista, jotka olivat työskennelleet päiväkodissa jo pidempään (yli 25 vuotta), kertoivat kasvatuskumppanuusajattelun tulleen osaksi heidän työtään samanaikaisesti pedagogisten dokumentointimenetelmien kanssa, ja kokivat vaikeaksi määritellä syy- seuraussuhteita. He näkivät päiväkodin ja vanhempien suhteen kehittyneen yhteistyöstä kasvatuskumppanuudeksi monien tekijöiden ansiosta.

”No, onhan tää kasvatuskumppanuus muutenkin muuttunut tässä 30 vuoden aikana, että se ei oo pelkästään tän dokumentoimisen ansiota. Mutta et on se jotenkin helpompi sit puhua asioista kun jos sulla on jotakin niinkun näyttää.”

Keskusteluissa dokumentit nähtiin tärkeänä muistamisen tukena ja keskustelun avajina. Vastaajat kokivat tärkeäksi, että heillä on jotakin konkreettista näyttöä, millä omaa näkemystään voi perustella vanhemmille. Yksi vastaaja kuvaili tilannetta, jossa videodokumentti toimi apuna keskustelutilanteessa, jossa ei päästy etenemään.

”Kun kattoo sitä videota, niin se avaa silmät ihan eri tavalla ja sit onki et: oho, tällasta se sit onkin. Sit pystyy avaamaan keskustelua ihan eri tavalla, kun on jotain todistusaineistoa siinä pohjalla.”

Yksi vastaajista kuvasi dokumenttien käytön vaikuttaneen siten, että tilanteet, joissa lapsesta herää huoli, on helpompi ottaa esille vanhempien kanssa. Dokumenttien kanssa oli vastaajan mielestä helpompi esitellä asia vanhemmille, että tällainen ongelma meillä on ja kysyä, mitä teemme sille yhdessä.

7 Johtopäätökset

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää, minkälaisia pedagogisen dokumentoinnin keinoja tutkimuspäiväkodeissa oli käytössä ja miten pedagogista dokumentointia käytettiin vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tukena. Tässä luvussa peilaamme haastatteluista keräämiämme vastauksia käyttämäämme teoriaa vasten. Kasvatuskumppanuus on väylä vanhempien osallisuuteen. Pedagoginen dokumentointi toimii kasvatuskumppanuuden ja osallisuuden mahdollistajana. Tarkastelemme aineistosta pedagogisen dokumentoinnin käytön lisäksi kasvatuskumppanuutta ja vanhempien osallisuuden mahdollistavia tilanteita. Vanhempien osallisuuden arviointiin ei ole valmista mallia ja käytämmekin tähän tarkoitukseen uusinta tietoa varhaiskasvatuksesta ja pedagogisesta dokumentoinnista. Pedagogisen dokumentoinnin määrittämisessä käytämme Dahlbergin, Mossin ja Pencen teosta *Beyond quality in early childhood education and care* (2013), sekä Reggio Emilia (2000) pedagogiikan aineksia.

Yksinkertaistetusti pedagogisella dokumentoinnilla käsitämme lapsen oppimisen, ymmärtämisen tai asioiden yhdistämisen hetkien taltioimisen kasvattajan subjektiivisen näkemyksen kautta ja näin syntyneiden dokumenttien jakamisena yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi tilanteesta. Pedagoginen dokumentointi on jatkuva prosessi, joka käsittelee havainnoinnin, havainnon dokumentoinnin ja dokumenttiin palaamisen sekä yhdessä jakamisen ja arvioinnin. Pedagoginen dokumentointi perustuu lapsen toimintaan ja tukee lapsen osallisuutta. Dokumentteihin palaaminen ja arviointi yhdessä vanhempien ja muiden kasvattajien kanssa tarjoaa mahdollisuuden kasvatuskumppanuuden kehittymiselle, vanhemmuuden tukemiselle ja yhteisölliselle pedagogisen työn kehittämiseksi. (Dahlberg - Moss - Pence 2013, ks myös Wallin 2000)

Koska tutkittavissa päiväkodeissa on kehitetty havainnointia ja dokumentointia, oletimme myös pedagogisen dokumentoinnin käsitteen olevan kasvattajille tuttu. Aineiston perusteella päätelimme, että osalla vastaajista ei ollut tietoa pedagogisen dokumentoinnin teoriasta ja havainnoinnin, dokumentoinnin ja pedagogisen dokumentoinnin käsitteet miellettiin usein samaksi asiaksi. Haastattelussa vastaajat eivät aina tuoneet pedagogisen dokumentoinnin käyttöä esille suoraan, vaan se ilmeni puheessa muussa yhteydessä. Kaikissa päiväkodeissa toteutettiin pedagogista dokumentointia, mutta toimintaa ei aina osattu perustella pedagogisesti. Pedagogisen dokumentoinnin käytön laajuus ja intensiteetti vaihtelivat eri kasvattajien ja päiväkotien kohdalla.

Kasvun kansiot olivat käytössä kaikissa tutkimuspäiväkodeissa. Kasvun kansioiden käyttö nousi aineistossamme esille ylitse muiden dokumentointikeinojen. Kasvun kansioiden pedagoginen merkitys kuitenkin vaihteli päiväkotien välillä. Haastattelemamme kasvattajat toimivat yhtenevästi saman päiväkodin sisällä. Osassa päiväkodeista kasvun kansiot olivat tapa laittaa lapselle talteen sattumanvaraisesti muistoja piirustusten ja valokuvien muodossa, kun taas yhdessä päiväkodissa kasvun kansioita käytettiin monipuolisesti ja systemaattisesti pedagogisen dokumentoinnin kasvatuskumppanuuden kehittämisen välineenä.

Yhdessä tutkimuspäiväkodeista kasvattajat olivat saaneet koulutusta kasvun kansion pedagogiseen käyttöön. Kaikki päiväkodin kasvattajat olivat sitoutuneet sen käyttöön. Haastattelemamme kasvattaja totesi kasvun kansioiden olevan päiväkodin yhteinen juttu, joka tuottaa hyötyä ja iloa lapsille, kasvattajille ja vanhemmille. Samassa päiväkodissa mainittiin myös työntekijöiden sitoutuminen omaan työhönsä, ja työyhteisöä kuvailtiin innostuneeksi. Kasvatuskumppanuutta kuvattiin merkitykselliseksi, toimivaksi ja kiinteäksi suhteeksi. Näkemyksemme mukaan yhteinen kehittäminen oli lisännyt yhteisöllisyyttä päiväkodissa, joka tuntui lisäävän motivaatiota tekemiseen. Koulutuksella oli lisätty kasvattajien tietoja pedagogisesta dokumentoinnista ja taitoja toteuttaa sitä. Tästä päättelimme, että koulutus ja yhteinen kehittäminen olivat lisänneet tietoista pedagogista toimintaa, joka näkyi työssä viihtymisenä ja kasvatuskumppanuuden toimimisena.

Valokuvaamalla haluttiin taltioida lasten oppimista ja kehitystä, sekä kuvata päiväkodin arkea, mitä päiväkodissa on tekeillä. Valokuvia käytettiin kasvun kansioihin, asetettiin esille päiväkodin seinille ja digikehyksiin tutkittaviksi. Valokuvien tarkoituksena oli tuoda päiväkodin tapahtumat ja arki vanhemmille näkyväksi sekä toimia lasten ja päiväkodin kasvattajien muistin tukena päiväkodin ja lapsen päiväkotiarjesta kerrottaessa. Valokuvat kannustavat vanhempia sisälle päiväkotiin tutustumaan lastensa kokemusmaailmaan, mikä tukee kasvatuskumppanuutta. Näkyväksi tehdyn toiminnan kautta vanhemmat pääsevät osallisiksi päiväkotiyhteisön elämään ja tapahtumiin (Keskinen – Lounasalo, 2011; 206).

Aineistosta ilmeni, että havainnointia ja dokumentointia tehdään tutkituissa päiväkodeissa. Joissakin tapauksissa toiminnasta puuttui pedagogisen dokumentoinnin keskeisimmät elementit eli arviointi ja prosessiluonne (Dahlberg - Moss - Pence 2013 ja Wallin

2000). Tärkeäksi koimme myös kysymyksen, miksi dokumentointia tehtiin. Päiväkohteissa käytössä olevat valmiit dokumentointilomakkeet eivät näyttäneet tukevan pedagogista dokumentointia, vaan sai kasvattajan havainnoimaan lapsen toimintaa ennalta asetetusta näkökulmasta, jolloin kasvattajan ei tarvitse pohtia, mitä dokumentoi ja miksi. Pedagogisen dokumentoinnin tarkoituksena on pyrkiä näkemään mihin lapsi on kykenevä ilman ennakkoon asetettuja odotuksia lapsen osaamiselle (Dahlberg - Moss - Pence, 2013; 154)

Haastavammaksi pedagogisen dokumentoinnin toteuttamisessa kasvattajat kokivat ajan riittämättömyyden. Jokainen vastaaja mainitsi tämän haastatteluissa. Niissä tapauksissa, joissa pedagoginen dokumentointi oli osa jokapäiväistä työskentelyä, kasvattajat itse löysivät ratkaisuja ajankäyttöön. Yksi vastaajista koki, että kyse oli asennoitumisesta, toinen oli ratkaissut asian priorisoimalla pedagogisen dokumentoinnin suunnitellaikansa tärkeimmäksi työksi. Aineistossa mainittiin myös, että kyse ei ole motivaation puutteesta, vaan siitä, että yhteisiä käytäntöjä pedagogiselle dokumentoinnille ei ole vielä löytynyt. Dahlberg, Moss ja Pence esittävät erään projektinsa tuloksena sen, että pedagogisen dokumentoinnin menetelmän käyttöönotossa on enemmänkin kyse priorisoinnista kuin resurssien riittämättömyydestä. Pedagogiselle dokumentoinnille tehdään tilaa arjessa, jos sen tärkeys ymmärretään. (Dahlberg - Moss - Pence, 2013; 156) Keskinen ja Lounassalo esittävät, että pedagogisen dokumentoinnin avulla aikaa tosiasiasa vapautuu perustyölle, eli sille, mikä on tärkeää: lapsen kohtaamiselle, dialogille ja kommunikaatiolle. Pedagogisen dokumentoinnin voidaan sanoa olevan lapsiryhmässä tapahtuvaa valmistelua, toiminnan suunnittelua ja siitä tiedottamista samalla, kun se on varsinaista kasvatustyötä. (Keskinen - Lounassalo, 2011; 207-208) Aineiston perusteella näyttää siltä, että pedagoginen dokumentointi näyttäytyy ajankäytöllisesti haastavana lisätyönä kasvattajalle silloin, kun sen käytön etuja kokonaisuudelle ei tunneta, tai niistä ei ole kokemusta.

Vastaajat toivat haastatteluissa esille näkemyksiään pedagogisen dokumentoinnin käytöstä kasvatuskumppanuuden tukena. Kaikki vastaajat kokivat dokumenttien käytön vaikuttaneen positiivisesti kasvatuskumppanuuden kehittymiseen ja ylläpitämiseen. Työntekijät kokivat, että dokumenttien avulla vanhempia oli helpompi lähestyä lapsen asioissa.

8 Pohdinta

Perehdyimme opinnäytetyössämme ajankohtaiseen aiheeseen, josta on julkaistu vasta vähän tutkimustietoa. Tarkastelimme pedagogista dokumentointia kasvatuskumppanuuden näkökulmasta, mikä oli uusi lähestymistapa aiheeseen. Koimme saaneemme syvemmän ymmärryksen, sekä uutta tietoa aiheesta tutkielmamme avulla. Uskomme että Metropolia - ja Artevelde ammattikorkeakoulujen yhteistyössä on mahdollista hyötyä opinnäytetyömme tuloksista.

Pyysimme haastateltaviksi kaikkia päiväkodin kasvattajia koulutustaustasta riippumatta. Omassa aineistossamme vastaajien koulutustausta vaikutti selkeästi tuloksiin. Lastentarhanopettajalla, sosionomilla ja lähihoitajalla on koulutuksen perusteella erilaista osaamista varhaiskasvatuksessa. Ammattikorkeakoulun opetuksen kehittämisen näkökulmasta olisi ollut mielenkiintoista haastatella esimerkiksi pelkästään sosionomi koulutuksen saaneita kasvattajia, tai tutkia aihetta suuremmalla otoksella, jolloin vertailu olisi ollut mahdollista.

Laadimme haastattelukysymykset kyselylomaketta varten, sillä aloitimme aineiston keräämisen sähköpostikyselyllä ja vaihdoimme prosessin edetessä tutkimusmenetelmän haastatteluun. Pohdimme haastatteluvaiheessa sitä, oliko kysymysten asettelu sopiva haastatteluille ja miten kysymykset vaikuttivat saamiimme vastauksiin. Päätimme jatkaa haastattelut loppuun samaa kyselylomaketta käyttäen, mutta pyrimme olemaan joustavia kysymysten esittämisessä haastattelutilanteissa.

Lähdimme kysymysten laatimisessa oletuksesta, että pedagogisen dokumentoinnin käsite olisi vastaajille ennestään tuttu. Halusimme kysymysten avulla selvittää toteuttavatko vastaajat työssään pedagogista dokumentointia, emmekä siksi avanneet pedagogisen dokumentoinnin käsitettä haastattelun yhteydessä, emmekä saatekirjeessä. Ajattelimme, että käsitteen avaaminen voisi vaikuttaa saamiimme vastauksiin ja siten luotettavuuteen.

Pedagogisen dokumentoinnin tarkoituksena on kuvata lapsi positiivisessa valossa toiminnan kautta. Vastaajien puheessa esiintyi ongelmalähtöinen tapa lähestyä havainnointia ja dokumentointia tuomaan esille ongelmia ja huolia lapsen kehityksessä ja oppi-

misessa. Pedagoginen dokumentointi on kasvattajalle yksi menetelmä lapsen kohtaamiseen. Pedagogista dokumentointia menetelmänä on mahdollista käyttää myös väärin ja kasvattajan on tärkeää löytää oma tapansa toteuttaa sitä.

Pedagogisen dokumentoinnin käytön koettiin tukevan kasvatuskumppanuuden kehittymistä tutkimuksessa mukana olleissa päiväkodeissa. Päiväkodissa, missä pedagogisen dokumentoinnin käyttö oli luontevaa ja yhteistä päiväkodin kaikille kasvattajille, näytti olevan enemmän yhteisöllistä toimintaa kasvattajien, lasten ja vanhempien kesken. Yhteisöllisyys tuli esille kasvattajien puheessa ja avoimina ovina päiväkodissa. Pedagogisen dokumentoinnin avulla on mahdollista lisätä lapsen, vanhemman sekä kasvattajan osallisuutta kasvatusyhteisössä, ehkä sillä voidaan lisätä myös yhteisöllisyyttä päiväkodeissa. Yhteisöllisyys syntyy yhteisön jäsenten kokemuksesta yhteisöön kuulumisesta.

Lähteet

Arki, arvot, elämä ja etiikka - Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2013, verkkojulkaisu. Luettu 25.10.2014

<http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf>

Dahlberg, Gunilla - Moss, Peter - Pence, Alan 2013. Beyond quality in early childhood education and care: Postmodern perspectives. London: Falmer Press.

Eskola, Jari - Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Hart, Roger 1992. Children's participation: From tokenism to citizenship. UNICEF. Verkkojulkaisu. Luettu 25.10.2014

<http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf>

Heinonen, Hanna - Kuikka, Maarit. Lapsen oikeuksien toteutuminen nyky-yhteiskunnassa. Teoksessa Marjanen, Päivi - Marttila, Marjaana - Varsa, Marjo (toim.) 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Juva: Ps-kustannus.

Hirsjärvi, Sirkka - Hurme, Helena 2004. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hujala, Eeva - Puroila, Anna-Maija - Parrila-Haapakoski, Sanna - Nivala, Veijo 1998. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kaskela, Marja - Kekkonen Marjatta 2011. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta – Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kekkonen, Marjatta 2012. Kasvatuskumppanuus puheena. Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoidon diskursiivisilla näyttämöillä. Tampere: University press.

Keskinen, Risto - Lounassalo, Jarmo 2011. Pedagoginen dokumentointi - Leppoistava osallisuuden mahdollistaja. Teoksessa Mäkitalo, Anna-Riitta - Nevanen, Saira - Ojala, Mikko - Tast, Sylvia - Venninen, Tuulikki - Vilpas, Birgitta (toim.) 2011. Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa 2. Yliopistopaino.

Marjanen, Päivi – Marttila, Marjaana – Varsa, Marjo 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Juva: Bookwell Oy

Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Verkkojulkaisu.

Tuomi, Jouni; Sarajärvi, Anneli 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint Oy.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, verkkojulkaisu. Luettu 8.2.2014
<<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>>

Wallin, Karin 2000. Reggio Emilia ja lapsen sata kieltä. Hämeenlinna: Karisto Oy.

YK:n lasten oikeuksien yleissopimus 1989, verkkojulkaisu. Luettu 16.4.2014
<<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>>

Kyselylomakkeen saatekirje

Hyvä varhaiskasvattaja!

Olemme kaksi sosionomi opiskelijaa Metropolia ammattikorkeakoulusta ja teemme opinnäyte-työtä pedagogisen dokumentoinnin käytöstä vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön välineenä. Keräämme tietoa käytetyistä dokumentointimenetelmistä ja näiden dokumenttien käytöstä kasvatuskumppanuuden tukena.

Päiväkotinne on ollut mukana VKK-Metron oman työn kehittämishankkeessa, jonka kehittämis-kohteena on ollut havainnointi ja dokumentointi. Siksi juuri teillä on tutkimustamme varten arvo-kasta tietoa.

Viestin liitteenä on kyselylomake, johon toivomme teidän vastaavan. Vastaukset lähetetään osoit-teeseen _____ 4.3. mennessä.

Käsitlemme kerättyä aineistoa ehdottoman luottamuksellisesti eikä tutkimuksessa tule esille yk-sittäisen vastaajan tietoja. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista.

Toivomme myönteistä suhtautumista tutkimukseen osallistumiseen!

Vastaamalla näihin kysymyksiin olette mukana vaikuttamassa varhaiskasvatuksen koulutuksen kehittämiseen.

Ethän epäröi ottaa yhteyttä, mikäli sinulla on kysyttävää tutkimukseen liittyen! Kiitos vastaukses-tasi!

Ystävällisin terveisin,

Emma Maunula

Jessika Sirjala

Kyselylomake

Taustatiedot

Sukupuoli: __ nainen   __ mies   __ muu

Ikä: __ alle 25   __ 25-35   __ 35-45   __ yli 45

Koulutus:

Työvuodet varhaiskasvattajana päiväkodissa: _____

Tutkimuskysymykset

Minkälaisia dokumentointikeinoja käytät työssäsi?

Mihin dokumentteja käytetään?

Mikä on dokumentoinnin tarkoitus?

Koetko jonkin asian haastavaksi dokumentoinnissa?

Miten dokumentoitua aineistoa käytetään vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön välineenä

...päivittäisissä kohtaamisissa?

...kasvatuskeskusteluissa?

...vanhempainilloissa?

Missä muissa tilanteissa dokumentoitua aineistoa käytetään vanhempien kanssa?

Miten koet dokumenttien käytön vaikuttaneen kasvatuskumppanuuden kehittymiseen?